
КНЯЗЬ БОГУШ КОРЕЦЬКИЙ ЯК ЗЕМЛЕВЛАСНИК ТА УРЯДНИК (1510—1576)

Володимир ПОЛІЩУК

Рід князів Корецьких гіпотетично походить від литовських князів Гедиміновичів гербу *погоня*. Засновником роду традиційно вважається онук Наримунта Гедиміновича кн. Олександр Патрикійович Стародубський († після 1408 р.), який на початку XV ст. отримав у данину місто Корець з прилеглими у південно-східній Волині¹. У знищеному пожежею межиріцькому архіві до 1570 р. зберігався привілей великого князя Вітовта (1347—1430) *на вси имена его* (кн. Олександра Патрикійовича — В.П.) *отчизные, которые мел у Великом князстве Литовском*². Кн. Олександр Патрикійович до надання йому Корця (після 1408 р.), титулувався *князем стародубським*, тобто він володів чернігово-сіверськими землями, де репрезентував інтереси свого батька³. У 1406 р. кн. Олександр був запідозрений Вітовтом у зраді, потрапив у немилість і просидів в'язнем за ґратами більше року⁴, ставши черговою жертвою централізаційних заходів Вітовта. Отриманий невдовзі після звільнення Корець був не батьківським пожалуванням князівського столу, але *даниною* верховного литовського володаря — великого князя Вітовта. Це і стало принциповою різницею, яка змінила (або, точніше сказати, поступово змінювала) князівський статус у механізмі владних відносин. Князь отримував землеволодіння не в спадщину від батька, а в *данину* від верховного володаря, що змінювало сам статус землеволодіння: *уділ* витісняється та скасовується *даниною*. Таким чином, відщеплення роду Корецьких від Гедимінового стовбура стає наслідком ліквідації удільної системи, являючи собою новий принцип владних відносин (служіння та підданство верховному володарю на підставі надання землі від його імені), коли будь-який інший князь в стосунку до верховного володаря (великого князя) опиняється в становищі *слуги*. В литовсько-руських джерелах термін «служилий князь» уперше фіксується у 1387 р.⁵ Розглядаючи аналогічні процеси в ході централізації Російської держави, Олександр Зимін, зокрема, відзначав, що володіння службового князя було спадковою отчиною, одержаною від верховного володаря під обов'язок військової служби на відміну від уділу, який заповідався нащадкам⁶.

Очевидно, що ієрархічний статус службового княжого роду починає до певної міри асоціюватися з його наближенням до персони верховного володаря. Однією з таких стадій для молодих членів згаданих родів ставала двірська служба у якості *господарського дворянина*, про що детальніше у зв'язку з Корецькими йтиметься далі.

Князь Богущ Федорович Корецький — народився близько 1510 року у родині волинського князя Федора Івановича Корецького та княгині Ганни Михайлівни Жижемської. Хрещене ім'я, яке він отримав, було Євфимій⁷. Невідомо, чи досяг би князь Богущ такої потужності і впливовості, як би не той факт, що він уже з молодих років залишився майже єдиним спадкоємцем маєтків роду Корецьких. Троє його дядьків — Василь, Лев і Олександр — загинули у катастрофічному татарському погромі під Сокалем 1519 р.⁸, покинувши цей світ без нащадків. Четвертий дядько — Іван — залишив по собі єдину доньку Ганну, яка одружилася з кн. Іваном Васильовичом Масальським. У тринадцять років молодий княжич за-

лишився без батька (бл. 1513 р.), а ще через дев'ять років — у 1532 р. — з світу пішла його мати. Загадкові обставини насильницької смерті княгині Ганни викликали підозру у її братів, що до неї нібито був причетний молодий князь⁹. Він відвів від себе звинувачення і зміг повернути до себе довіру з боку великого князя Жигимонта I Старого та його сина Жигимонта Августа. Ця довіра наочно проявилась у двірській службі князя Богуша: у 1532 р. він уперше фіксується як *господарський дворянин*¹⁰. Іншим свідченням цієї служби є реєстр спаленого у грудні 1570 р. межиріцького архіву князя¹¹. Щодо самої служби, то, як зазначав Михайло Грушевський, її метою була королівська ласка та пов'язані з нею бенефіції, почесні, уряди і титули і особливі права на ці заслуги для нащадків¹². Служба була настільки важливою, що на платню господарським дворянам — *юркгельт* — могли не звертати уваги. На *юркгельт* не вистачало готівки, однак дворяни легко зважали на «кризу» платоспроможності великокнязівської скарбниці: в архіві князя Б. Корецького серед іншого, погоріли *листы припоминальные, иж и заслужоное не заплачено*¹³. Цікаво, що його батько кн. Федір і дядько Іван також перебували (згадка від 1512 р.) на двірській службі в якості господарських дворян¹⁴. Від 8 вересня 1508 р. у Литовській Метриці занотована виплата кн. Федору Корецькому (як і багатьом іншим *волинцям*) *сѣ соляных пенязей луцкихъ* — 10 кіп грошей¹⁵. А від 12 вересня 1510 р., уже зі скарбу, кн. Ф. Корецький знову отримав таку ж суму¹⁶.

На першу третину XVI ст. Михайло Кром відносить рід князів Корецьких до абсолютної більшості тих княжат, які належали до служилої дрібноти¹⁷. До цього історик додає, що добробут князівської дрібноти визначався службою, і тому їхній центр уваги зосереджувався на великокнязівському дворі, так що дрібні княжата цінували господарську службу дужче за свої маєтки¹⁸. Проте ніхто з роду князів Корецьких не досягав таких адміністративних висот, ніхто так не перемагав у набуванні урядів і титулів, як Богуш Федорович. Саме за його життя потужність роду остаточно зміцніла і він досяг вагомого впливу на Волині. Так, у 1528 р. серед прошарку волинських князів Корецькі посідали восьме місце за майновим показником: їм належало 480 димів на двох представників роду, а в 1570 р., згідно з поборовим реєстром, до *Кореччини*, уособленої князем Богушем, належало 1159 димів¹⁹. У 1629 р. *Кореччина* посідала за залюдненістю третє місце серед княжих володінь України — 6344 димів²⁰. Що ж до соціальної значимості, то на середину XVI ст. Корецькі вже належали до групи *головних княжат*, посідаючи в ній приблизно шостий шабель²¹. Цей факт ставить питання про зміну місця князів Корецьких у регіональних структурах влади, власне у волинському суспільстві, оскільки їм доволі швидко вдалося вивищитися з дрібних княжат до числа *головних*. Показниками, що визначають ієрархічне місце у середньовічному суспільстві, є, як відомо, родовід, земля та уряди (причетність до влади), причому згадані показники взаємопов'язані, бо походження, землеволодіння та репрезентація влади тісно поєднані в єдиному механізмі влади, що формується як її розподіл поміж власниками землі.

У рамках нововитворених форм володіння землею (*отчина, вислуга*), що устальювалися у Великому князівстві Литовському (далі — ВКЛ) з початку XV ст., до основних способів набування землі можна віднести: а) успадкування родових володінь (*отчина*); б) великокнязівські пожалування (*вислуги на вечность, до живота, до ласки господарское*); в) отримання землі за шлюбною угодою (*посаг дружини*); г) *купля*; а також тимчасові форми володіння: д) *застава*; е) *опікунство*. Вихідною точкою формування землеволодіння Корецьких є згадане вище надання Корця Олександрові Патрикійовичу Стародубському після 1408 року. Саме з цією подією можна було би пов'язувати започаткування даної гілки роду. Це опосередковано підтверджується тим, що у переліку знищених пожежою у 1570 р.

документів межиріцького архіву цей привілей стоїть першим у реєстрі (після земського привілею Люблінської унії 1569 р., наданого волинянам)²². Але згідно з пом'яником Києво-Печерської Лаври, родова пам'ять Корецьких сягала другої чверті XIV ст. Поминання *Роду князей Корецькихъ* починається у ньому з імені *Глѣба*²³. Як відомо, це хрестильне ім'я Наримунта Гедиминовича (†1348 р.), який доводився дідом першому князю Корецькому²⁴. Таким чином, принаймні наприкінці XV ст. (час відновлення пом'яника у Лаврі після татарського погрому 1482 р.) Корецькі вели свій початок не від надання Вітовта, а від діда першого князя Кореччини. Одначе було би ризиковано проектувати знання цієї тяглості на кінець XV — початок XVI ст., коли ченці по пам'яті відновлювали імена знищеного татарами пом'яника²⁵. На жаль, протягом XV ст., загалом бідного на документальні джерела, майнове становище Корецьких простежується вельми фрагментарно. Першим спадкоємцем Корця, вірогідно, став другий син кн. Олександра Патрикійовича — Василь. У 1443 р. Свидригайло (останній удільний князь Волині) підтверджує привілей Вітовта на Корець: *привилей великого князя Швитригайла, который он князю Василю Александровичу, подтверждаючи того привилея великого князя Витовта на вси имена литовские*²⁶ (за реєстром знищеного архіву). Цей привілей підпорядковував бояр Корецької волості князям Корецьким, виключаючи їх з-під великокнязівської зверхності. Від наступного великого князя литовського Казимира (1440—1492) кн. Василь Олександрович Корецький отримав ще один підтверджувальний привілей на Корець. Подальше розширення Кореччини пов'язується з другим сином Василя Олександровича — Іваном († перед 1502 р.), який у 1488—1489 рр. від Казимира отримав якісь дрібні надання²⁷. Наступним кроком збільшення земельного фонду став *посаг* його дружини — княжни Василиси, доньки кн. Гліба Лизиносовича, після смерті якого у 1493 р. усі його землі за *спадком* відійшли до зятя, що було підтверджено привілеєм вел. кн. Олександра²⁸.

Долучення до інститутів влади було знаменоване номінацією Івана Корецького на уряд *намісника красносільського* (бл. 1492 р. Красне — господарський двір під Луцьком), що, як пожалування великого князя, включало Корецького в систему репрезентації офіційної влади. Іншим фактом, що свідчить про зміцнення суспільних позицій роду Корецьких, є межування кордонів з сусідніми можливо-владцями: кн. Іваном Четвертенським²⁹, кн. Іваном Заславським (Жеславським)³⁰, кн. Іваном Острозьким (Красним, 1464—1505)³¹. Тут ми знову звертаємося до реєстру знищеного межиріцького архіву, де, згідно з заявою кн. Богуша Корецького, було *три розъездных листа на перкгамене... в которых грани меновите описаны*³². Показником економічного зростання Кореччини наприкінці XV ст. можна вважати данину на ярмарки у Корці: *лист наданя деду моему князю Ивану на два ярмарки у Корцы*³³.

У кн. Івана Корецького було п'ятеро синів: Федір, Іван, Василь, Лев та Олександр (звернімо увагу на незмінне коло родинних імен, що відтворюються в кожному поколінні) і донька Ганна. У 1512 р., уже після смерті батька, княжна Ганна була видана заміж за Михайла Зброховича Гулевича, за що у *посаг* від своєї матері та п'яťох братів отримала маєток *Перекали*³⁴. Цей маєток становив володіння матері, тобто належав роду князів Лизиносовичів. З появою численних спадкоємців Кореччини — п'яťох синів, згідно з правом успадкування, вона мала бути розподіленою. І справді, близько 1512 р. Кореччина була розподілена (*вчинення делу*) між синами, що особисто підтвердила їхня мати³⁵. Однак, як зазначалося вище, троє молодших синів — Василь, Лев та Олександр — загинули у битві з татарами при Сокалі у 1519 р. і нащадків по собі не лишили. Наступне розширення землеволодіння пов'язується з братами Федором († 1513) та Іваном († після 1517). Йдеться про привілей Жигимонта I Старого на Торговицьку во-

лость (ключ), яку було надано двом братам, на той час *дворянам господарським* (привілей від 20. IV. 1512 р., 15 індікта, згідно з Юзефом Вольфом³⁶). 14 жовтня 1569 р. кн. Б. Ф. Корецький подав для запису в луцькі земські книги привілей на Торговицю з помилковою датою — 21 липня 1520 р.³⁷ Помилковість цієї дати непрямо підтверджується двома фактами: в описі Київського замку (близько 1520 р.), складеного для Жигимонта I, серед тих, *кто в Киевской земле именя держит*, вказана княгиня Корецька³⁸ — на той час уже вдова по небіжчику кн. Федору Івановичу Корецькому. Іншим фактом є привілей господарському писарю Михайлу Васильовичу (зг. 1510, † 1545)³⁹ на Свинюхи у Володимирському повіті від 23 березня 1512 р., індікт 15 (Юзеф Вольф подає іншу, можливо, помилкову дату або дату підтвердження — 1522 р.), де зазначено, *що первой сего дали есмо ему село в Луцкомъ повете на имя Торговицу и потомъ, какъ он былъ на службе нашей в поселъстве в Орде, и мы без него тое село Торговицу, вземши к нашимъ рукамъ, и отдали дворяном нашимъ князю Ивану а князю Федору Корецкимъ*⁴⁰. А втім, сумніви розвіює підтверджувальний привілей Жигимонта I, даний княгині Федоровій Корецькій 17 (31) вересня 1513 р. (збережений у копії XVII ст.) на маєтки у Київському повіті (Суцани, Кононче, Безрадичі), вислужені їй чоловіком князем Федором Івановичем Корецьким: *...дали есмо князю ее небожчику... именя села в Киевском повете зрадец наших и князя Ивана Глинского в Оленску [в Олевську — В.П.] на имя [С]ущане, а Михайла Гагинова на имя Кононче а Безрадичи*⁴¹. Цей документ дозволяє уточнити інформацію Юзефа Вольфа про те, що у 1508 р. батько кн. Богуша Корецького отримав у *вислугу* не тільки Суцани⁴², але ще й Кононче та Безрадичі, а також встановити рік смерті кн. Федора Івановича Корецького — між 20.VII.1512 та 17.IX.1513.

Як свідчить текст згаданого вище привілею на Торговицьку волость, остання складалася з шести сіл: *дали им двор нашъ в Луцкомъ повете на имя Торговец и села того двора: Лихачовку, Волниче, Рудлев, Баболоки, Белый Берег, Рудлевец*⁴³. Цікаво, що брати отримали волость не спільно, не навпіл, а в нерівній пропорції: *две части князю Федору* (тобто, старшому брату — В.П.), *а третью част князю Ивану* (молодшому брату — В.П.) *во всем вечно и на веки непорушно*⁴⁴.

Перевага старшого брата Федора — батька Богуша — фіксується і раніше, коли у 1507—1508 рр. він, як і багато інших волинян, отримав у вислугу київські володіння Глинських після відомого заколоту. Натомість продаж молодшим братом Іваном родового маєтку Суско свідчив про послаблення його позицій (маєток було продано в 1517 р. кн. Федору Чорторійському: *имене на имя Суско свое отчизное властное ... вделное отъ матъки моее ... и от всеи брати моеи ... за полътретятчатъ* (тобто за 12,5 — В.П.) *коп грошей полугрошковых*)⁴⁵. Таким чином, друге розширення Кореччини слід пов'язати з іменем Федора Івановича і віднести на 1508—1512 рр., коли від Жигимонта I були отримані *вислуги* на Київщині та Торговицька волость на Волині. Поряд з тим, його долучення до влади обмежилось «початковою сходинкою» *дворянина господарського*, що, можливо, пояснюється передчасною смертю князя: адже на момент смерті його сину Богушу було близько трьох років. Юзеф Вольф припускає, що дітей було більше, але вижив один Богуш, бо в 1522 р. княгиня Ганна Корецька у судовій справі з Гойськими на великокнязівському суді виступала разом з синами: *жаловала нам княжна Федорова Ивановича Корецкая княгиня Ганна исъ сынами своими, княжаты Корецкими*...⁴⁶.

Щодо княгині Ганни, то Вольф помилково подає один факт, який можна розтлумачити у сенсі розширення Кореччини. У серпні 1528 р. княгиня була позвана до суду Михном Сватковичем у справі про *спадок* свого дядька Немири, першого чоловіка княгині Ганни, який у своєму тестаменті в якості *віна* відписав їй третину своїх маєтків у еквіваленті 600 кіп грошей. Племінник Немири оскаржив перед великим князем правову чинність *віна* і виграв справу, тоді як Юзеф

Вольф зазначає, ніби Ганна Корецька отримала підтвердження тестаменту Немира⁴⁷. Цей *судовий лист* нещодавно було надруковано у корпусі книг Литовської Метрики⁴⁸ і з нього бачимо, наскільки проблематичним було відписати за межі роду землю навіть у формі *віна*⁴⁹. Цікаво, що сам заповідач Немира у своєму тестаменті передбачив можливу невідповідність *вінового* запису: *А тотъ тастамент и первый запис на вено ей далъ на розум* (тобто, до правового рішення — В.П.) *князя воеводы его млсти троцкого* (К. І. Острозького — В.П.) *естли бы был слушний, абы был держан, естли бы не был слушний, абы поправил*⁵⁰. Кн. Острозький не визнав чинність цього запису і, *видячи тот тестамент неслушний, абы держан был* (кн. Корецькою — В.П.) *тое имене Ярославичи зъ рук ее вынял и взял к нашим рукам и к замку нашему Луцкому*⁵¹. Цікаво, що прийнятий через рік Перший Статут ВКЛ дозволяв удовам сидіти на вінованій землі лише до наступного одруження (Розд. IV. Арт 2: *О пустыи вдовы, которыи детей не мають*): ... *а естли замуж не поидеть, тогда маеть таки до живота на третей части седети, а на ближние все имене маеть прийти*...⁵². Артикул 5 уточнював дане положення: *А пак ли бы замуж пошла, тогда маеть именье на чом была, близким заставити*⁵³.

Перепис литовського війська 1528 року фіксує 18-річного кн. Богуша Корецького як зобов'язаного ставити на *потребу господарскую* 5 збройних вершників. У еквіваленті до селянських господарств (1 кінь = 8 служб = 24 дими⁵⁴) 5 вершників виставлялися приблизно з 40 *служб* або 120 *димів*. Зрозуміло, що це була не вся Корецьчина, оскільки власних вершників мала виставляти мати кн. Богуша, а також його двоюрідна сестра Ганна, одружена кн. Іваном Масальським, які разом володіли половиною Корця, внаслідок чого у переписі 1528 р. кн. Масальський іменувався *Масальський — Корецький*⁵⁵. Однак наприкінці 1520-х — на початку 1530-х рр. ця половина Корця стає предметом суперечки між кн. Богушем та кн. Масальським, що позначилось взаємними кривдами та традиційними демонстраціями сили (взаємні наїзди слуг). Однозначно можна твердити, що кн. Богуш змагався за викуп та повернення *отчинного* володіння, оскільки уже у 1532 р. кн. Іван Масальський отримав дозвіл великого князя на продаж половини Корця, мотивуючи це тим, що кн. Б. Корецький регулярно завдає їм шкоди⁵⁶. Відлунням цієї суперечки, можливо, був і позов Корецького до великокнязівського суду (разом (?) з маршалком волинської землі кн. Андрієм Сангушковичем Кошерським). Про що йшлося — невідомо, бо, судячи з запису справи від 29 березня 1534 р., судове засідання було відкладене за причиною *господарської служби* (війна з московським князівством)⁵⁷. Згадану половину Корця викупив у Масальського кн. Богуш, бо за *правом близькості* йому належало першочергове право викупити *отчинні* землі. У 1537 р., у ході спору кн. Корецького з Жидичинським монастирем за десятину з торговицьких маєтків, з'ясувалося, що князь мав передати Торговицю Іванові Масальському нібито за якоюсь угодою, як це видно з промов судових сторін та свідків: *А князь Богуш противку того мовил: «Я дей, архимандрите, тебе отказовати не буду [щодо десятини на Жидичинський монастир з торговецьких маєтків — В.П.], бо вже Торговицу променял князю Ивану Масальському». И тут же перед нами и перед князи и паны [судова справа розглядалась на сеймику Волинської землі — В.П.] князь Иван Масальский напротивку того рек князю Богушу: «Я дей, княже Богушу, о тое имене Торговицу с твоею милостью умолву маю меняти; подле ж которых именей архимандрит именуует землю Рудлевскую и с тобою позывает, тых я именей твоих торговицких еще у своею моци не маю, еще есми с тобою именей не менял...»*⁵⁸. З огляду на існування якоїсь мінової угоди, можна гіпотетично припустити, що кн. Корецький не викупив, а обміняв половину Корця у кн. І. Масальського на маєтки Торговицької волості. Не випадково у 1531 р. він намагався отримати у великого князя підтверджувальний привілей на Торговицю, що, як твердить Юзеф Вольф, йому не вдалося зробити⁵⁹. Принаймні, у 1545 р.,

згідно з ревізією Луцького замку, Торговиця рахувалася за кн. Масальським (*городня Торговицкая князя Ивана Масальского*)⁶⁰, а викуплена була тільки пізніше, що засвідчує реєстр знищеного пожежею межиріцького архіву, де зафіксовано *привилей на Торговицу, потвержаючи куплю княжю у князя Василя Масалского; в том же привилю, потвержаючи, дозволяетъ будовати замок, осаживати место, ярмарки два... а торгъ во второк; волности мьстские и мыта*⁶¹. Отже, Торговицю було викуплено від сина Івана Масальського Василя, у 1550-х або 1560-х рр. (за Вольфом, Іван Масальський володів нею ще й у 1552 році)⁶².

Судячи з наполегливості Богуша Корецького у поверненні половини Корця та викупі Торговиці, можемо говорити про прагнення до «збирання отчини». Цей мотив простежується і на інших фактах. Так, згадуваний вище маєток *Суско*, який у 1517 р. кн. Іван Корецький (дядько Богуша) продав кн. Чорторійському, також, схоже, був викуплений Богушем Корецьким⁶³. Те саме бачимо у тестаменті Богуша Корецького, де згадуються викуплені ним землі *по зешлому князю Богдане Путивльском в именах Боровой, Яровой, Койлове, Стайкох под Киевомъ в Тулебе в Золотиной ... так на мене, яко и на иныхъ всехъ повинныхъ и кривныхъ моихъ з народу князей Жижемскихъ спалого и правомъ прирожонымъ сполне приходячого*⁶⁴. Кн. Путивльський — Богдан Михайлович Жижемський († бл. 1542 р.)⁶⁵ — доводився рідним братом матері кн. Богуша. Маєтки збіднілого роду Жижемських були заставлені під борг у сумі 500 кіп грошей, який оплатив кн. Богуш, з правом для інших спадкоємців викупляти свою частку⁶⁶. У 1569 р. Борове та Ярове вже належали князю (поборовий реєстр подимщини за сеймовою ухвалою 1569 р). Це досить великі села, які налічували: 34 димів, 5 огородників, 11 пустих димів (Борове); 25 димів, 4 огородники, 3 пустих дими⁶⁷. Третє село — Глушковичи — невідомого надходження (15 димів, 2 огородники, 3 пустих дима)⁶⁸. Отже, щодо *отчини* кн. Б. Ф. Корецького можна підсумувати, що починаючи з 1530-х рр., особливо після загибелі матері (1532 р.), князь спрямовував свої зусилля на об'єднання *отчинних* та *спадкових* земель, викупуваючи їх від нових власників (кн. Ф. М. Чорторійський) або спадкоємців (кн. Масальський).

Чи отримував кн. Богуш *вислуги* від великого князя? Після смерті гетьмана кн. К. І. Острозького така можливість суттєво обмежується, бо за його врядування були роздані майже всі *господарські* землі на Волині (105 сіл, 6 замків і 2 волості)⁶⁹, що засвідчила ревізія волинських замків 1545 р.⁷⁰ Також немає свідчень, аби Корецький отримував *вислуги* за межами Волині. Відтак, залишалися тільки такі шляхи власницької активності, як *купівля* та *застава* земель.

Операції купівлі/застави свідчать про збідніння чи подрібнення одних князівсько-пансько-боярських родин і, відповідно, збагачення інших. До земських реформ 1564—1566 рр., власне — до прийняття Другого Литовського Статуту 1566 р., дозволялося продавати лише третину родової землі, тоді як решта (дві третини) мала залишатися в руках роду: *Две части имения волно в пенезях заставити, толко не на вечность продати* (Розд. I. Арт. 16)⁷¹. Купівля та застава як форми мобілізації маєтків становили той етап розвитку владних відносин, коли, на думку Яна Адамуса, розпочалося послаблення родової власності (*право близькості*)⁷²; *третина*, на думку Юліуша Бардаха, виступала тут в ролі компромісу між приватними та родовими інтересами і була запозичена з західноєвропейського права, фіксуючись у практиках ВКЛ приблизно з другої половини XV ст.⁷³ Щодо *застави*, то вона, як і продаж землі, виступала завуальованою формою переходу збіднілих родин у клієнтарну залежність. Як зауважує Наталя Яковенко, «правові обмеження на мобілізацію отчин, котрі сформувалися у свій час як захисний механізм проти виходу спадкової землі з-під контролю роду, спільною власністю якого вона вважалася, на XVI ст. уже створювали дискомфорт для отчинників. За багатьма тогочасними актами відчувається їхній фіктивний характер. Особливо яскраво це видно тоді, ко-

ли боярин-отчинник приймав протекторат князя, спершу ніби одну третину отчини продаючи, а дві заставляючи, а згодом, після ряду складних операцій, передаючи до рук магната і обидві заставлені частини»⁷⁴. Саме таку процедуру бачимо на прикладі волинського зем'янина Олександра Джуси, який заставив князю Богушу свою спадкову частину Тесова. На засіданні великокнязівського суду *староста житомирский князь Богуш Корецький выступивши, оповедалъ, иж тот Тесовъ на тот час (23 червня 1546 р. — В.П.) есть в него в заставе вжо отъ году... И когда (О. Джуса — В.П.) былъ пытан отъ господаря о оселость, он поведил, же оселость моя вся есть у князя старосты*⁷⁵. Інша представниця роду Джусів, Анастасія Богданівна Джусянка Тесовська, вже дарує кн. Корецькому усі свої спадкові маєтки: *имене замок Тесов... (застава від брата Олександра Джуси — 340 кіп грошей та судове відшкодування від нього ж у розмірі 278 кіп грошей — В.П.) дала даровала и на вечность мне (кн. Корецькому — В.П.) записала. И к тому еще, которые имена ее отчизные, материстые, купленые и выслуженые, в которыхъ части правомъ прирощенымъ на ее приходят, то есть в Тесове, в Бочаницы, в Садкох, в Новгородчичох и в Болотковцох, в Ромейковичох, в Вилгори, в Яликовцох, в Колесникох, в Хренове, в Бухарове, в Завезове; свій дар Джусянка обумовила утисками з боку однокровників: *делницу ее держат, а ей яко во властной отчизне ее, ровного делу дати и поступити не хочут... о чом она и тепер з ними в праве стоит*⁷⁶. Факти купівлі та застави маєтків на користь кн. Корецького зустрічаються не тільки на Волині, але й за місцем його служби у Брацлавському та Вінницькому повітах. Наприклад, щойно цитований заповіт князя фіксує *заставу* у Брацлавському повіті від зем'янки Ганни Іванівни Копистеринської та її чоловіка Стецька Носковського (за 30 кіп грошей)⁷⁷. Загалом же здобуті у такий спосіб маєтки можна зведено представити так:*

Маєтки, куплені кн. Б. Ф. Корецьким або заставлені йому

КУПЛІ: назва маєтку	Попередній власник	Джерело інформації
Моквин, 1 XII 1562, (1/3)	Дмитро Козинський	Архив ЮЗР. — Ч. 8. — Т. 4. — С. 130;
Жабокрики (1/2 частина)	Жоравницькі	Архив ЮЗР. — Ч. 8. — Т. 4. — С. 130
Торговиця (1/3 частина)	кн. В.І.Масальський	Архив ЮЗР. — Ч. 8. — Т. 4. — С. 130
Тесів	А.Б.Джусянка	Архив ЮЗР. — Ч.1. — Т. 1. — С. 110
Русивль, 8 X 1569	Ф. Чаплич-Шпановський	ЦДІАУК. — Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 436 зв.
ЗАСТАВИ:		
Тесів 1545 р.	О. Б. Джуса	Archiwum ks. Sanguszkow IV — S. 128
Мстишин, Колнятичі, Полганів	кн. М.А. Чорторийський	Архив ЮЗР. — Ч.1. — Т. 1. — С. 103
Красне (Радомишль, Сухова воля)	Борзобогаті-Красенські	Архив ЮЗР. — Ч.1. — Т. 1. — С. 102
Копистерин (Брацлавщина)	Г.І.Копистеринська	Архив ЮЗР. — Ч.1. — Т. 1. — С. 115

Огавчичі	Дмитро Козинський	ЦДІАУК. — Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 12 — Арк. 595)
Моквин, 1 XII 1562, (2/3 частини)	Д. Козинський	ЦДІАУК. — Ф. 26. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 424 зв.
Русивль, 5 IX 1567	Ф. Чаплич-Шпановський	ЦДІАУК. — Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 9. — Арк. 489

Взагалі ж, за приблизними підрахунками, наприкінці життя кн. Б. Ф. Корецький володів п'ятьма містами (Корець, Межиріч, Торговиця, Килікіїв, Маренин) та 65 селами⁷⁸. Однак слід мати на увазі, що деякі з указаних міст лише за життя князя отримали привілей на міську організацію (наприклад, Торговиця). Можливі й інші неясності. Так, у поборовому реєстрі 1570 р. Килікіїв названий містечком, однак у 1577 р. він фігурує у переліку селищ⁷⁹. У тестаменті Корецького (1576) Маренин згадується як *замок и место*, а за реєстром 1577 р. — це село з десятьма димами⁸⁰. У віновному записі Юхима Богушевича Корецького своїй дружині Ганні Яновні Ходкевич (17 травня 1581. Вільно) маєток Маренин є *замком, местом и волостью*, тоді як Килікіїв складається з *места и волости*⁸¹.

* * *

Для доіндустріального суспільства володіння землею, як відомо, виступало основою соціального престижу, але прямий доступ до влади мусив виражатися у певних знаках репрезентації влади, тобто в посіданні урядів (*officium*). Обіг землі, в якому бере участь князь, замкнений, як правило, регіональними межами Волині: земля обертається серед привілейованих представників Волинської землі. Тенденція «збирання отчинних земель» накладається на тенденцію розширення володінь за рахунок купівлі або від заставлених маєтків. Можливість розширення володінь була тісно пов'язана з ієрархічним статусом особи, з її доступом до влади. Простежимо, які факти виявляють ієрархічний статус кн. Корецького.

Вихідним пунктом для нашого розгляду особи кн. Богуша Корецького в цьому контексті буде його належність до групи *головних княжат* Волинської землі. Ця група становила аристократичну верхівку Волині, тримаючи у своїх руках ключові адміністративні посади регіону. *Головні княжата* найточніше фіксуються за даними ревізії волинських замків 1545—1552 рр., які, за спостереженням Наталі Яковенко, «доносять тогочасну термінологію на окреслення двох груп у середині князівського прошарку: найпотужніших князів ревізії називають «княжатами головними», решта носить назву «княжат-повітників». Серед *головних княжат* згадуються дев'ять родів (Острозькі, Заславські, Сангушки, Гольшанські-Дубровицькі, Збараські, Вишневецькі, Чорторійські, Четвертенські, Корецькі)⁸². Тут Корецькі не випадково подані останніми, адже вони, як правило, завжди замикали цю групу. І для сучасників (волинян), і для самої верховної влади було очевидним існування внутрішньої ієрархії родовитості в середині *головних княжат*. «Це підтверджується практикою надсилання листів від імені верховного володаря, який особисто мав повідомляти *головних княжат* про різні господарські справи та земську службу (власне, порядок переліку адресатів і мав відбивати внутрішню ієрархію родовитості)⁸³. Якщо співставити цю ієрархію з переписом русько-литовського війська 1528 р., то майновий рівень *головних княжат* починався у відповідності до 15 виставлених на службу вершників (близько 350 димів) з усіх родових земель включно⁸⁴. Проте не тільки майновий ценз відкривав доступ до впливової верхівки. Згідно з інтерпретацією Наталі Яковенко, «серед *головних*

княжат ... не випадково знаходяться саме ті, чие землеволодіння простежується як стабільне і безперервне з кінця XIV ст. Адже саме тоді, як можна припускати, на території України були ліквідовані династичні уділи, на зміну яким прийшли... «уділи службових князів» (М. М. Тихомиров)⁸⁵. Як бачимо, досліджуючи соціальний статус кн. Б. Ф. Корецького, ми знову змушені повернутися до родового землеволодіння. Той факт, що за родиною Корецьких в особі князя Богуша визнавався статус *головних княжат*, ще не вирішує остаточно, чи мали цей статус предки князя Богуша. Звичайно, можна припустити, що до числа *головних княжат* першим з роду потрапив саме він, однак слід врахувати і генезу поняття *головні княжата*: чи не слід пов'язати його з перебиранням волинських центральних урядів до рук місцевої знаті починаючи з 1490-х рр.? Адже так чи інакше, але статус *головних княжат* утверджується через свого роду «санкцію» верховної влади, котру вони репрезентують у якості *господарських урядників*. Відтак, поняття *головні княжата* є двоскладовим, що, з одного боку, відображає стосунок до верховної влади (як урядники), а з іншого — містить у собі стосунок до землі у значенні спадкового володіння *отчиною* (як отчинники), трансформованою та поділеною на основі колишніх *удільних князівств*. Повертаючись до кн. Богуша, зазначимо, що вже у 1530-х роках він згаданий у великокнязівському переліку розсилки персональних листів *головним княжатам* Волині, хоча й значиться тут на останньому місці: пор., наприклад, у листі 21. VIII. 1537 р. про виїзд з *почтами* у похід проти татар: *и князю Кузме Жославскому вельли есмо самимъ исъ слугами своими там* (у вказаний збірний пункт — В.П.) *ехати и с тобою ся* (маршалком Волинської землі — В.П.) *знати, а князям Сонкгушковичомъ, а княземъ Збаражским, а князем Вишневецкимъ, а князю Корецкому казали на тоє ж местцо конно а збройно тягнути...*⁸⁶.

Проміжне, ще не до кінця окреслене становище кн. Богуша Корецького виразно бачимо в акті ревізії Луцького замку 1545 р., коли волинська знать вчинила опір перевірці своїх маєтків. Провідниками цього опору виступили *головні княжата*, які відмовились прибути для участі у переписі власних привілеїв та замкових повинностей, що й занотували ревізори, називаючи серед непокірних кн. Василя Острозького, кнг. Беату Острозьку — вдову кн. Іллі К. Острозького (†1539), кн. Кузьму Заславського, кн. Олександра Вишневецького, та інших Вишневецьких і Збаразьких⁸⁷. Що ж до кн. Богуша Корецького, то він, як написано в ревізорському звіті, *приехал вже по розеханю инших княжат* (тобто, княжат-повітників — В.П.) *и панов и земян в суботу*⁸⁸. Тобто, він не збирався приїждати, як *головні княжата*, але приїхав.

З іншого боку, шлюб кн. Богуша Корецького у другій половині 1530-х рр.⁸⁹ з донькою майбутнього луцького старости, а на той час господарського маршалка (у 1522—1553 рр.⁹⁰) кн. А. М. Сангушквича-Кошерського, свідчить про високий соціальний престиж молодого князя. Наступний факт, що це підкреслює, відноситься до 1540—1543 рр., коли Корецький відписує два свої київські маєтки (батьківські *вислуги*) двом київським монастирям: Софійському — село Безрадичі на річці Стугні⁹¹ та Пустинно-Микільському — село Кононче у *повете киевском у Каневе*⁹².

Таким чином, можемо констатувати, що, залишившись єдиним спадкоємцем Кореччини (після 1532 р.), кн. Богуш укріплюється серед *головних княжат* і, хоча не посідає жодного *уряду*, бере активну участь у важливих суспільних практиках (патрональних, військових, шлюбних), що мали засвідчити його високий статус, готуючи на уряди.

Для середньовічного *права* приватне і публічне не мало законодавчо кодифікованого розрізнення, і це майже одноставно підкреслюється авторитетними дослідниками. Зокрема Ю. Матушевський наголошує, що «визначити понят-

тя уряду складно, оскільки у феодальних стосунках публічні та приватні сфери майже не розрізнялися...»⁹³. Ю. Бардах зазначає, що «згідно з тогочасними правовими поняттями, розрізнення поміж публічним актом влади у вигляді надання маєтків, урядів, імунітетів тощо та актом приватно-правовим типу дарунку чи купівлі-продажу не виступало виразним чином»⁹⁴. Те саме бачимо у законодавчій кодифікації (загальноземський привілей 1447 р. або Статут 1529 р.), де надання землі та урядів ставилось верховною владою в один ряд: ... *и ж в землях наших того Великого князства земель и городов, и мест, и которых колве дедицтв, и держаня, и теж которых колве вравдов наших або честей и достоиностей жадному обчому, але толко приржоным...* (Розд. 3, арт. 3)⁹⁵. Очевидно, що і земля (маєтки), тобто економічна сфера, і уряди (адміністративні посади), тобто політична сфера, ототожнювались між собою як власність верховного володаря, розподілювана в акті надання (*привілей*) великого князя. Таким чином, уряди являли собою передоручення частки верховної влади, коли «слуга» великого князя сам набував статусу володаря у межах наданої йому влади. Остання, на думку А. Мончака, виступає як власність, якою «обдаровують»; право на неї можна набувати і навіть передати у спадок⁹⁶. Відтак, роль *господарського урядника* сприймалася не як роль публічного виконавця влади, відповідального перед законом, а як роль власника особистої влади-власності, передорученої від верховного володаря, з власною внутрішньою ієрархічною структурою, що дублює взаємини на верховному щаблі влади-власності.

Відразу ж відзначимо, що всі ієрархічні щаблі, які посідав кн. Корецький, носили регіональний характер, замикаючись у межах Волинської та Київської земель, що відповідало вимогам обласних земських привілеїв, згідно з якими належність до регіональної аристократії відкривала доступ до ключових урядів відповідного регіону. Господарські уряди кн. Богуша Корецького, виконуваним ним упродовж життя, були такі:

житомирський староста	1539—1548
вінницький староста	1548—1576
брацлавський староста	1548—1576
луцький староста	XII.1560—1576
волинський воєвода	4.VII.1572—1576
звенигородський староста	1570-ті

З цього переліку бачимо, як зростала потужність князя, що виражалось не тільки у підвищенні адміністративного значення урядів аж до сенаторського поста волинського воєводи, але й в одноразовому «держанні» кількох урядів — явищі, на той час дуже поширеному⁹⁷. Отже, у віці близько 30 років кн. Корецький отримав Житомирське староство. Приблизно через десять років — бл. 1548/1550 р.⁹⁸ — він очолює відразу два староства: Вінницьке та Брацлавське. Стосовно Вінницького староства слід відзначити, що на відміну Брацлавського, Корецький отримав його від Жигимонта Августа в *заставу* під суму 5000 кіп грошей, що давало право передати це староство у спадок синові Юхиму: *замок и место Веница и волость до Веницы належачои*⁹⁹ (сучасні дослідники вбачають у таких явищах «систему династичної власності»¹⁰⁰).

Наступною номінацією Корецького став луцький замковий уряд. На нього князь заступив у грудні 1560 р., зберігши за собою Вінницьке та Брацлавське староства. Саме з цього часу починає свій відлік фонд збережених луцьких замкових книг, які ведуться від його імені. Хоча сама номінація датується 7.XII.1559 р., тобто була видана ще за життя попереднього луцького старости кн. А. Сангушковича-Кошерського: *Привилей князю Богушу Федоровичу Корецкому на староство Луць-*

кое по смерті князя Ан̄дрея Коширського¹⁰¹. Цікаво зазначити, що Корецький був не першим претендентом на цей уряд: за три роки до цього, 3. XI. 1556 р., такий самий привілей справив собі кн. В.-К. К. Острозький, де, зокрема, зазначалося: *даемъ князю Василью, маршалъку и старосте володимерскому, староство Луцъкое, по смерти топерешнего старосты князя Ан̄дрея Михайловича Санъкгушковича Кошырського... Яко жъ не маемъ вжо по смерти князя Кошырського никому иному того староства, кромъ князя Василья, давати*¹⁰². Згодом, кн. Острозький відмовився від Луцького староства, зважаючи на відкриту вакансію на Київське воєводство, що відкривало більші перспективи для політичної кар'єри. Його номінація на Київське воєводство датована 5. XII 1559 р.

Адміністративна практика кн. Б. Корецького в якості житомирського старости виявила типові тенденції старостування на землях українних. За один з можливих прикладів згадаємо скаргу житомирського зем'янина Ф. А. Киселя на те, що князь-староста привернув його село Івницю під замкову юрисдикцію¹⁰³. У 1545 р., згідно з описом Житомирського замку 1545 р. половина Івниці згадується серед десяти сіл, які *князь староста на себе ку замку держитъ и вжытки з них маетъ*, роздаючи їх своїм слугам¹⁰⁴. Господарські ревізори також занотували порушення старостою замкової повинності — направляти замкові *городні* силами замкових сіл¹⁰⁵; водночас князь-староста намагався перекласти замкові повинності (замкова сторожа, оправа мосту тощо) на місцевих зем'ян¹⁰⁶.

* * *

Як уже зазначалося, *уряд* у пізньосередньовічному суспільстві позначав певну форму репрезентації влади, засновану на привілеї верховного володаря, становлячи в сукупності єдність *officium* та *beneficium*: *officium* полягало у представленні конкретною особою верховного володаря, а *beneficium* складало її *хлібокормління*, тобто долучення до прибутків верховної влади. *Уряд*, як і будь який інший *привілей*, пов'язаний з розподілом *officium*, надавав можливість створювати власну ієрархічну структуру нижчого — порівняно з верховним — рівня, де зв'язки підпорядкування позначалися через належність до даного *уряду*. Нас цікавить урядницький клан князя Богуша Корецького як характерний зразок локальної організації, типових для пізнього Середньовіччя владних стосунків, заснованих на передорученні влади-власності. Обіймання уряду дорівнювало власності на певні прибутки: судові, з замкових сіл, корчом, мит, святкових дарунків. Ця влада-власність, своєю чергою, розподілялась між слугами упривілейованого урядника, що й складало підставу для творення зв'язків підлеглості. Щодо категорії слуг та самого поняття *служби*, то воно обіймало величезне розмаїття соціальних взаємин та обов'язків. Поняття *слуги* не стільки вказувало на реальний соціальний статус, скільки виявляло стосунок особистої підлеглості. З іншого боку, градація всередині *слуг* відсилає до поняття *клієнтели*. Слід відразу зазначити, що цього слова не знають джерела з нашої проблематики, але ми не можемо його уникнути в ході розгляду нашої теми. За визначенням Антоні Мончака, клієнтарна залежність ґрунтувалась на спільності інтересів (актуальних переважно для патрона), які не зводились до поземельної залежності клієнта¹⁰⁷. На його думку, саме в цьому полягала відмінність клієнтарної системи від ленної, заснованої на спадковості союзу сеньйор/васал з покоління у покоління¹⁰⁸. Прикладаючи таке розуміння клієнтарного зв'язку до урядницького клану кн. Корецького, спробуємо окреслити коло осіб, які у різні часи служили йому як луцькому старості в якості осіб, причетних до цього уряду.

УРЯДНИКИ ЛУЦЬКОГО ЗАМКОВОГО (після 1566 р. — ГРОДСЬКОГО)
УРЯДУ ЛУЦЬКОГО СТАРОСТИ кн. Б. Ф. КОРЕЦЬКОГО
(1560 — 1576)

Ім'я	Час виконання уряду підстарости	Джерело інформації ¹⁰⁹
Сова Борис Іванович	XII.1560 — 4.X.1563	Спр. 5. — Арк. 172
Русин Андрій Іванович	4.X.1563 — II.1567 (†25.VI.1573)	Спр. 5. — Арк. 172; Спр. 9. — Арк. 15
Хом'як Петро Іванович	1567—1570, 1573	Спр. 9. — Арк. 176; Спр.12. — Арк. 351
Хребтович-Богуринський Іван	21.XI.1570	АЮЗР I/1. — С. 29
Петровський Станіслав	15.X.1570 — 15.X.1572	АЮЗР I/1. — С. 7; AS. — T.VII. — S. 408
Вільгорський Михайло	5.IX.1574 — 7.III.1575 —	АЮЗР I/1. — С. 40; АЮЗР I/1. — С. 48
повітові (з 1566 р. — городські) судді		
Чаплич Петро Іванович	† 1558	AS. — T.VII. — S. 47
Семашко Василь Михайлович	† до 19.IX.1561	Спр. 3. — Арк. 197
Бокій Гаврило Васильович	1560 — 1563	Спр. 3. — Арк. 9 зв.; Спр. 5. — Арк. 146
Сербин Михайло Федорович	I.I.1562 — 1564	Спр. 4. — Арк. 4; Спр. 6. — Арк. 297
Джуса Михайло Гнатович	1566—1570	Спр. 8. — Арк. 240; Спр. 12. — Арк. 372
Хом'як-Смордовський Тихно (Тит) Іванович	1567 — 5.IX.1574	Спр. 9. — Арк. 286. АЮЗР I/1. — С. 40
Данилевич Григорій	1575 — 1576	АЮЗР I/1. — С.101; ОАК. 1576. — Арк.195 зв.
писарі		
Дешковський Василь Васильович	X.1560 — III.1562	Спр. 4. — Арк. 51 зв.
Хребтович-Богуринський Іван Іванович	III.1562 — 4.X.1563	Спр.4. — Арк. 59 зв.; Спр. 5. — Арк. 172
Хом'як Гурин Маскович	4.X.1563 — 6.I.1564	Спр. 5. — Арк. 172; Спр. 6. — Арк. 1
Русин Федір Іванович	6.I.1564 — XI.1570	Спр. 5. — Арк. 172; Спр.12. — Арк. 443
Хребтович-Богуринський Семен Іванович	1573—1576	ОАК. 1573. — Арк.44; ОАК. 1576. — Арк.176
Шпаковський Іван	1573	ОАК. 1573. — Арк. 425
воротні		
Красовський Войтех	1561—1567	Спр. 3. — Арк. 82 зв.; Спр. 9. — Арк. 516 зв.
Палікієвський Ярош	1568—I 1570	Спр. 10. — Арк. 360; Спр. 12. — Арк. 2 зв
Рупша Афанасій	1575 — 1576	ОАК.1575. — Арк. 230; ОАК. 1576. — Арк. 465

Яке ж місце в ієрархії *слуг* або *служебників* кн. Б. Ф. Корецького посідали згадані в цій таблиці замкові та гродські урядники?

В записках луцьких замкових книг трапляються прямі згадки про їхню підлеглість князю-старості. Так, у формулі надання виживства від імені підстарости (1563 р.) зазначається: *Ино я (підстароста Борис Сова — В.П.) посылал есмо на то вижом служебника князя его милости пана моего старосты луцкого*¹¹⁰; або: *А так я давал вижом служебника его милости князя старосты, пана моего, воротного замкового Войтеха Красовского*¹¹¹. Детальніше засади підлеглості фіксує тестамент кн. Богуша Корецького (1576 р.). Згаданих у ньому «слуг», очевидно, можна сприймати як особливо наближених осіб, причому характерно, що саме вони обіймали судово-адміністративні посади в Луцькому замковому уряді. Це, зокрема: Борис Сова — підстароста в 1561—1563 рр., Григорій Данилевич — суддя луцького гроду, Семен Хребтович-Богуринський — гродський писар. Так, Борис Сова разом з Григорієм Данилевичем призначаються охоронцями княжої скарбниці до повноліття княжича Юхима: *А гроши готовые, золото, серебро, и вси речи рухомые... в захованю слуг моих*; вони ж мають контролювати поточні прибутки з маєтків: *слуги мои вси пенязи (з маєтків і оренд — В.П.) в замку моем Корецкомъ ховати мають*¹¹². Сові в якості винагороди даруються два князівські маєтки, Селичів і Кутки, оцінені у 150 кіп грошей, *с которыхъ именей пан Сова мне (кн. Корецькому — В.П.) по сес час пристойне, учтине а пожиточно служил*¹¹³. Подальша служба синові князя пов'язується з цим землеволодінням: при бажанні Б. Сови покинути її (*то будетъ на его воли*) опікуни або нащадки князя повинні взяти від нього ці маєтки: *до иныхъ именей моихъ вернуть мають*¹¹⁴. У випадку з Семеном Хребтовичем-Богуринським маємо інший приклад відносин пан-слуга, заснованих на більш тісному зв'язку родинної спільності. Князь називає Семена племінником (*братаничем*), який *отъ часу немалого мне служечи и при мне будучи, верне, цнотливе, уприме, такъ, яко на цнотливого а доброго слугу належитъ*¹¹⁵. Через другий шлюб кн. Корецький удруже породичався з Хребтовичами: мати Марії Чаплянки Анастасія була донькою Івана (Івашка) Богдановича Хребтовича¹¹⁶, а мати першої дружини, тобто теща кн. Корецького Ганна, була донькою володимирського намісника Василя Богдановича Хребтовича (1495—1501). В тестамент вписано *листъ-записъ на вечность* Семену Івановичу Хребтовичу-Богуринському на Тесів (маєток з замком) і на частини в 10 селах, що загалом дорівнювало 618 копам грошей. Як бачимо, Сова, покинувши службу у князя, мусить повернути його спадкоємцям маєтки після отримання суми їх вартості 150 кіп грошей, тобто службовий зв'язок спирається на винагороду землеволодінням під певну заставну суму грошей. Натомість клієнт-родич С. Хребтович-Богуринський винагороджується даруванням землі у безумовну власність, яка не передбачає наступних служб. На прикладі роду Хребтовичів-Богуринських можна розглядати спадковість клієнтарного зв'язку з патроном в урядницьких практиках, оскільки батько Семена, Іван, на початку 1560-х рр. був луцьким замковим писарем, тобто теж перебував на службі в кн. Б. Корецького. Успадкованість клієнтарного зв'язку Хребтовичів-Богуринських перегукується з їхньою «професійною» спадковістю у сфері судово-правових процедур, що простежується з останньої третини XV ст. (1474 р.), коли пан Григорій Васильович Хребтович виступає свідком майнової угоди в Острозі¹¹⁷. У 1546 р. Іван Олехнович Хребтович-Богуринський згадується серед «арбітрів», які на прохання кнг. Беати Острозької підписали *листъ визнаний* у її земельному спорі з кн. Кузьмою Заславським¹¹⁸. Сліди схожої клієнтарної залежності від кн. Б. Корецького в кількох поколіннях зустрічаються і серед членів інших урядницьких родин, проте їх важко з певністю простежити за браком відповідних джерел. Йдеться, зокрема, про представників таких родів, як Русини, Хом'яки,

Джуси, Вільгорські. Наприклад, А. І. Русин, луцький підстароста після Б. І. Со-ви у 1563—1567 рр., перебував у якійсь спорідненості з Хребтовичами, що видно зі спору 1527 р. між волинським зем'янином Івашком Русиним разом та Федьком Оношковичем про *право близькості* на спадщину Івашка (Богдановича?) Хребтовича¹¹⁹. Невипадковим також виглядає шлюб згаданого Семена Хребтовича-Богуринського з донькою Андрія Русина Раїною (22 травня 1567 р.)¹²⁰. Ще одним типовим прикладом шлюбних зв'язків, які поєднували урядницьке коло, може послужити шлюб (початок 1560-х рр.) Федора Михайловича Хом'яка-Смордовського¹²¹ з племінницею дружини ворітного Войтеха Красовського.

Серед представників роду Кірдеїв, що посідали волинські уряди та були традиційно задіяні в публічно-правовому побуті регіону, ми бачимо родинні відгалуження Джусів, Кірдеїв-Мильських, Чапличів, Козинських, Гойських, які мали родинно-клієнтарні зв'язки з луцьким старостою. Так, Петро Іванович Чаплич († 1558¹²²), суддя луцького повіту, доводився двоюрідним дядьком другій дружині кн. Корецького, а Михайло Коритенський — племінник по сестрі (*сестренец*) Андрія Русина у 1566 — 1596 рр. був писарем луцького земського суду¹²³. Отже, як бачимо, клієнтарні та ленні зв'язки, що утворювали урядницький клан, причому не тільки замкового (старостинського) уряду, але й регіональної сітки урядів, ґрунтувалися передовсім на механізмі споріднення і посвоячення, тобто по суті, відтворювали традиційні родові стосунки.

На теперішньому етапі можливим шляхом дослідження таких кланів може бути: а) реконструкція генеалогій цих родів; б) встановлення обсягу та походження землеволодіння урядників; в) виявлення шлюбного партнерства в межах того чи іншого клану.

* * *

На завершення наголосимо на паралелізмі соціальних ієрархій: князь Богущ Корецький, слуга великого князя, отримує від нього господарський замковий уряд; шляхтич Семен Хребтович-Богуринський, слуга князя Корецького, отримує від останнього старостинський уряд писаря. Як великий князь виступає джерелом права для своїх підданих, так і кн. Корецький наділяє правом (через земельне або урядницьке пожалування) своїх васалів-служебників: *А в томъ ихъ милости панове опекунове и сын мой слугам моим над права ихъ, отъ мене имъ даные* (виділено мною — В.П.), *никоторое кривды чинити не мають*¹²⁴. В обох випадках служба визначається листом—привілеєм, що надає доступ до офіційної влади-власності. В обох випадках володіння землею супроводжується соціальною залежністю, оскільки має *вислужуватися*. Натомість коли верховний володар цим актом поступався частки своєї влади, то магнати, які набували нові уряди, отримували додаткову можливість для розширення службово—клієнтарних кланів, тобто для утвердження власної влади на місцях у межах набагато ширших, ніж передбачалося буквою привілею.

Вже невдовзі, як відомо, ця традиційна система розподілу влади-власності призведе до неконтрольованого вивищення «кресових королев'ят», захитавши підвалини польсько-литовської держави. Проте герой нашого шкiцу, кн. Богущ Корецький, ще далекий від таких амбіцій: на знак відданості своєму королю й панові він відписує йому в тестаменті власного бойового коня як за поруку вірних служб.

¹ Архив Южной и Западной России, издаваемый Временной Комиссией для разбора древних актов, учрежденной при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. — Ч. 8. — Т. 6. — С. 128. (Далі — Архив ЮЗР).

² Там же. — С. 128.

³ Русина О. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. — К., 1998. — С. 103.

- ⁴ Там же. — С. 104.
- ⁵ Бычкова М. Е. Состав класса феодалов России в XVI в.: историко-генеалогическое исследование. — М., 1986. — С. 23.
- ⁶ Замин А. А. Служилые князья в Русском государстве конца XV — первой трети XVI в. // Дворянство и крепостной строй России XV—XVIII вв. — М., 1975. — С. 53.
- ⁷ Згідно з записом до пом'яника Межигірського монастиря: Кузьмук О. Поменник Межигірського монастиря: спроба системного аналізу // Просемінарії. Медієвістика, історія церкви, науки і культури. — Вип. 4. — К., 2000. — С. 94
- ⁸ Грушевський М. С. Історія України—Руси. — К., 1995 — Т. VII. — С. 28. (Далі — ІУР).
- ⁹ Wolff J. Książowie Litewsko—Ruscy od końca czternastego wieku. — Warszawa, 1895. — S. 174; Грушевський М. С. Історія України—Руси. — К., 1995. — Т. V. — С. 311; Jarema Maciszewski. Korecki Bohusz (Bohdan) // Polski Słownik Biograficzny — Т. XIV. — S. 58. (Далі — PSB).
- ¹⁰ Wolff J. Książowie... — S. 173.
- ¹¹ Архив ЮЗР. — Ч. 8. — Т. 6. — С. 130.
- ¹² Грушевський М. С. ІУР. — Т. 6. — С. 326.
- ¹³ Архив ЮЗР. — Ч. 8. — Т. 6. — С. 130.
- ¹⁴ Там же. — С. 134.
- ¹⁵ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 8. (1499—1514) / Parengė S. Lazutka, I. Valikonyte, J. Karpaviciene, J. Viskantaite. — Vilnius, 1995. — Kn. 8. — P. 403.
- ¹⁶ Ibid. — S. 427.
- ¹⁷ Крол М. М. Меж Русью и Литвой. Западнорусские земли в системе русско-литовских отношений конца XV — первой трети XVI века. — М., 1995. — С. 105—106.
- ¹⁸ Там же. — С. 113.
- ¹⁹ Zródła dziejowe. — Т. 19. — S. 14.
- ²⁰ Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). — К., 1993. — С. 99.
- ²¹ Там же. — С. 102.
- ²² Архив ЮЗР. — Ч. 8. — Т. 4. — С. 127.
- ²³ Голубев С. Древний помянник Киево-Печерской Лавры (конца XV и начала XVI столетия) // Чтения в историческом обществе Нестора Летописца. Кн. 6. — Отд. III. — К., 1892. — С. 84.
- ²⁴ Войтович Л. Князівські династії Східної Європи (кінець IX — початок XVI ст.): склад, суспільна і політична роль. — Львів 2000. — С. 294, 300.
- ²⁵ Голубев С. Древний помянник... — С. VIII, 1—2.
- ²⁶ Там же. — С. 127.
- ²⁷ Arhiwum książąt Lubartowiczów—Sanguszków — Lwów, 1887. — Т. 1. — № 93; Wolff J. Książowie... — S. 173.
- ²⁸ Wolff J. Książowie... — S. 173.
- ²⁹ Ймовірно, це Іван Олександрович Четвертенський. У реєстрі згорілого архіву цей акт не датовано, вказано лише на існування підтвердного привілею Казимира (1440—1492) на цей роз'їздний лист. Згадка про Хлапотин як володіння Івана Четвертенського доводить, що це саме той князь, якому Свидригайло у 1432 р. (!) пожалував Хлапотин. Останні фіксації кн. Івана по документах припадають на 1446 та 1451 рр. (Wolff J. Książowie... — S. 172.) Наявність роз'їздного листа з кн. Іваном Корецьким та підтвердного привілею Казимира можуть вказувати на те, що кн. Іван Четвертенський помер набагато пізніше.
- ³⁰ Іван Юрійович Заславський († бл. 1514—1516). У 1485 р. був вітебським намісником (Архив ЮЗР. — Ч. 8. — Т. 4. — С. 128.). Наявність підтвердного привілею Олександра на роз'їздний лист з кн. Іваном Корецьким вірогідно вказує на 1492—1502 рр. його появи. Про нього див.: Wolff J. Książowie... — S. 597.
- ³¹ Хронологія межування земель з Іваном Острозьким також встановлюється за наявністю підтвердного привілею Олександра, який має припадати на 1492—1502 рр.
- ³² Архив ЮЗР. — Ч. 8. — Т. 4. — С. 128.
- ³³ Там же. — С. 129.
- ³⁴ Arhiwum książąt Lubartowiczów—Sanguszków... — Т. III. — S. 304—305. Wolff J. Książowie... — S. 173.
- ³⁵ Wolff J. Książowie... — S. 173.
- ³⁶ Ibidem. — S. 173.
- ³⁷ Архив ЮЗР. — К., 1907. — Ч. 8. Т. 4 — С. 134 — 136.
- ³⁸ Сборник статей и материалов по истории Юго-Западной России издаваемый киевской комиссией для разбора древних актов. — Вып. 2. — К., 1916. — С. 8.

- 39 Urzędnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV—XVIII wieku. Spisy. — Opracowali H. Lulewicz i A. Rachuba. — Biblioteka Kórnicka. Kórnik, 1994. — S. 126.
- 40 Архив ЮЗР. — К., 1907. — Ч. 8. — Т. 4. — С. 221.
- 41 Інститут Рукопису. Національна бібліотека України ім. В. Вернадського. — Ф. 301. — Спр. 217. — Арк. 5. (Далі — ІР НБУВ)
- 42 Привілей па Суццани падруковано: Lietuvos Metrika (1499—1514)... — Кн. 8. — (Листъ кизю Федору Корецкому на село в киевскомъ повете у в Олевску названое Суццаны, што зрадца Иван Глинский держалъ 1508, индикт 11). Див. також № 552, 576.
- 43 Архив ЮЗР. — Ч. 8. — Т. 4. — С. 135.
- 44 Там же. — С. 135.
- 45 Там же. — С. 66—67.
- 46 Arhiwum książąt Lubartowiczów—Sanguszków ... — Т. III. — S. 219—220. Wolff J. Książowie... — S. 173.
- 47 Wolff J. Książowie ... — S. 173.
- 48 Lietuvos Metrika (1522—1530) — / Parengė S. Lazutka, I. Valikonyte, G. Kirkiene, E. Gudavicius, J. Karpravičienė, J. Viskantaite. — Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1997. — Кн. 4. — S. 252.
- 49 Ширше про такі форми відчуження земель див.: Bardach J. Trzetizna — część swobodna w litewskim prawie majątkowym XV—XVI wieku // Bardach J. O dawniej i niedawniej Litwie. — Poznań, 1988. — S. 120—140
- 50 Lietuvos Metrika (1522—1530) ... Кн. 4. — S. 252.
- 51 Ibid. — S. 252.
- 52 Статут Великого княжества Литовского 1529 года. — Минск, 1960. — С. 55.
- 53 Там же. — С. 56.
- 54 Менжинский В.С. Структура феодального землевладения Великого княжества Литовского (по материалам Переписи войска 1528 г.) // История СССР. — 1987. — № 3. — С. 168.
- 55 Wolff J. Książowie ... — S. 173.
- 56 Ibidem. — S. 173.
- 57 Arhiwum książąt Lubartowiczów—Sanguszków ... — Т. III. — S. 480
- 58 Архив ЮЗР. — Ч. 1. — Т. 6. — К., 1883. — С. 22—26.
- 59 Wolff J. Książowie ... — S. 174.
- 60 Zródła dziejowe. — Т. 6: Rewizya zamków ziemi Wołyńskiej w połowie XVI wieku (1545 г.) / Wyd. A. Jabłonowski. — Warszawa, 1877. — S. 35.
- 61 Архив ЮЗР. — Ч. 8. — Т. 4. — С. 130.
- 62 Wolff J. Książowie ... — S. 234.
- 63 Листи на имена Броное, Поляны, Суско, Яблонно, Войнищо (за реестром спаленого архіву: Архив ЮЗР. — Ч. 8. — Т. 4. — С. 131.)
- 64 Архив ЮЗР. — Ч. 1. — Т. 1. — С. 108.
- 65 Яковенко Н.М. Українська шляхта... — С. 310.
- 66 Архив ЮЗР. — Ч. 1. — Т. 1. — С. 108.
- 67 Центральний Державний Історичний Архів у м. Києві (ЦДІАК). — Ф. 44. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 256—258.
- 68 Там же. — Арк. 258.
- 69 Яковенко Н. М. Українська шляхта ... — С. 66.
- 70 Zródła dziejowe. — Т. 6. — S. 84. Яковенко Н.М. Українська шляхта... — С. 181.
- 71 Статут Великого княжества Литовского 1529 года. — Минск, 1960. — С. 37.
- 72 Оцінку міркувань Адамуса див.: Bardach J. Trzetizna — część swobodna w litewskim prawie majątkowym XV—XVI wieku. — S. 137.
- 73 Arhiwum książąt Lubartowiczów—Sanguszków... — Т. IV.— S. 128
- 74 Яковенко Н.М. Українська шляхта... — С. 182—183.
- 75 Ibid. — S. 486.
- 76 Там же. — С. 110—111.
- 77 Там же. — С. 110, 115.
- 78 Zródła dziejowe. — Т. 19. — S. 44—45. PSB. — Т. XIV. — S. 58.
- 79 Zródła dziejowe. — Т. 19. — S. 13, 45.
- 80 Ibid. — S. 45.
- 81 ЦДІАК. — Ф. 48. — Оп. 1. — Спр. 60. — Арк. 30.
- 82 Яковенко Н. М. Українська шляхта... — С. 100.
- 83 Там же. — С. 102.
- 84 Там же. — С. 99.
- 85 Там же. — С. 100.

- 86 Arhiwum książąt Lubartowiczów—Sanguszków... — T. IV. — S. 87.
- 87 Źródła dziejowe... — T. 6. — S. 22.
- 88 Ibid. — S. 22.
- 89 Датування спирається на лист підляського воєводи та дорогицького старости І.Б.Сапіги до кн. Б. Корецького, який датується в межах 1532—1539 (Arhiwum książąt Lubartowiczów—Sanguszków... — T. IV. — S. 574).
- 90 Urzędnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa ... — S. 89.
- 91 IP НБУВ. — Ф. 301. — Спр. 217. — Арк. 111 зв. — 113.
- 92 IP НБУВ. — Ф. 301. — Спр. 219. — Арк. 4 — 4 зв.
- 93 Matuszewski J. Sprzedawalność urzędów w Polsce // СРН. — Т. XVI. — З. 2. — Warszawa, 1964. — S. 118
- 94 Bardach J. Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV — XVII w. — Warszawa, 1970. — S. 389.
- 95 Статут ВКЛ 1529 ... — С. 48.
- 96 Maćzak A. Klientela. — Warszawa, 1994. — S. 115.
- 97 Matuszewski J. Sprzedawalność urzędów w Polsce... — S. 133.
- 98 Wolff J. Kniaziowie... — S. 174. PSB. — Т. XIV. — Wrocław, 1968—1969. — S. 58.
- 99 Архив ЮЗР. — Ч. 1. — Т. 1. — С. 103.
- 100 Maćzak A. Klientela. — Warszawa, 1994. — S. 115.
- 101 Малиновский И. Сборник материалов, относящийся к истории Панов Рад Великого княжества Литовского. — Томск, 1901. — С. 44
- 102 Там же. — С. 38
- 103 Лист Жигимонта Старого до кн. Б. Корецького: *селище его Ивницю обеде полоници, киевскую и житомирскую, уступуешся, ку замку нашому Житомирскому приворочаеш, менуючи, жебы он то своволие за себе забрал, а на то никоторыхъ листовъ-твердостей в себе не мель.* — Книга київського підкоморського суду (1584—1644) // Передмова: В. В. Німчук, Н. М. Яковенко. — К., 1991. — С. 76.
- 104 Źródła dziejowe. — T. VI. — S. 133.
- 105 Ibid. — S. 134.
- 106 Лист Жигимонта Августа до Б. Корецького 20 IV 1546 // Архив ЮЗР. — Ч. 8. — Т. 5. — Киев, 1907. — С. 40—43.
- 107 Maćzak A. Klientela ... — S. 120.
- 108 Ibid. — S. 119.
- 109 Умовні скорочення подані в джерелах інформації: Архив Южной и Западной России, издаваемый Временной Комиссией для разбора древних актов, учрежденной при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе — АЮЗР; Arhiwum Sanguszków... — AS; Центральный державний історичний архів України в м. Києві — Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 3—12 — тут подасмо тільки справу та номер аркуша. Опись актовой книги киевского центрального архива. Луцкая городская записовая, поточная и дикретовая. — ОАК.
- 110 ЦДАУК. — Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 5. — Арк. 26 зв.
- 111 Там же. — Арк. 17.
- 112 Архив ЮЗР. — Ч. 1. — Т. 1. — С. 105.
- 113 Там же. — С. 114.
- 114 Там же. — С. 114.
- 115 Там же. — С. 113.
- 116 Bonecki A. Poczec rodów w W. Ks. Litewskiem w XV i XVI wiekach. — Warszawa, 1887. — S. 27.
- 117 Arhiwum książąt Lubartowiczów—Sanguszków... — T. I. — S. 68.
- 118 Ibid. — T. IV. — S. 501.
- 119 Arhiwum książąt Lubartowiczów—Sanguszków... — T. III. — S. 315.
- 120 Архив ЮЗР. — Ч. 8. — Т. 3. — С. 138.
- 121 Панська родина Хом'яків простежується від писаря волинського князя Свидригайла, яким засвідчена данина Свидригайла (14 III 1445 р.) своєму слугі Радеві: *книжни писарь Хомькъ писалъ.* (Українські грамоти XV ст./ Підготовка тексту В. М. Русанівського. — К., 1965. — С. 36—3). У грудні 1446 р. Федько Хом'як уже фігурує як крайчий великого князя Свидригайла. (Arhiwum książąt Lubartowiczów—Sanguszków... — T. III. — S. 45. Urzednicy centralni i dostojnicy Wielkiego Ksiestwa Litewskiego... — S. 57.)
- 122 Arhiwum książąt Lubartowiczów—Sanguszków... — T. VII. — S. 47.
- 123 Яковенко Н. Українська шляхта... — С. 188.
- 124 Архив ЮЗР. — Ч. 1. — Т. 1. — С. 109.

КИЇВСЬКА СТАРОВИНА

травень — червень
2001

№ 3
(339)

Головний редактор
П.П. Толочко

За сприяння
політичної партії
«Всеукраїнське
об'єднання
Батьківщина»

**Науковий
історико-філологічний журнал**
Виходить 1 раз на 2 місяці

Заснований 1882 р.

Був друкованим органом
Київської Старої Громади

Редакційна колегія:

Ю.М. Алексєєв

Ю.С. Асєєв

О.І. Білодід

Т.І. Гундорова

І.М. Дзюба

В.І. Дудко

В.Б. Євтух

С.З. Заремба

Я.Д. Ісаєвич

С.М. Кіктенко

М.Ф. Котляр

І.Ф. Курас

О.С. Онищенко

О.В. Павлюк

М.Т. Пархоменко

М.І. Сенченко

Г.М. Сиваченко

О.О. Сидоренко (заступник головного редактора)

В.А. Смолій

О.Г. Сокирко

Постановою президії Вищої атестаційної комісії України від 8 вересня 1999 р. № 01-05/9 журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальностями «історичні науки» та «філологічні науки».

(Бюлетень ВАК України. — 1999. — № 5.)

ЗМІСТ

Продовження публікацій

Володимир ПОТУЛЬНИЦЬКИЙ

Інтелектуальні впливи Заходу на духовне життя української еліти в XVII—XVIII ст.3

Володимир ВИННИЧЕНКО

Щоденники.....9

Юрій КОСАЧ

Еней і життя інших.....26

До наших читачів39

Статті та повідомлення

Тетяна ВІЛКУЛ

Літописні «бояри» і «чернь» на вічі (XII—XIII ст.)40

Володимир ПОЛІЩУК

Князь Богущ Корецький як землевласник та урядник (1510—1576)56

Наталя БІЛОУС

Розвиток самоврядування в Житомирі в XV — першій половині XVII ст.73

Борис ФЛОРЯ

Богдан Хмельницький і турецька «протекція»87

Віктор ГОРОБЕЦЬ

Спроба імплантації Козацького Гетьманату в соціо-політичну структуру Речі Посполитої в контексті сеймової боротьби 1661 р.108

Кирило ГАЛУШКО

Парадокси консерватизму В'ячеслава Липинського119

Джерела з історії України

Януш КАЧМАРЧИК

«Діялося в обозі під Чудновим, дня 17 жовтня, року 1660»127

Юрій ВОЛОШИН

Міграція російських старовірів на територію Гетьманщини у світлі переписів першої половини XVIII ст.130

Нотатки

Віталій МИХАЙЛОВСЬКИЙ

Початки уряду кам'янецького генерального старости (1431—1446 рр.).....163

Рецензії

Сергій БІЛЕНЬКИЙ

Дисципліна і суспільство в середньовічній і ранньомодерній Європі170

Дмитро РИБАКОВ

Цар і царство в російській імагології.....179

Валерій ЗЕМА

Справа віри.....190

Нові видання.....126, 162, 199